

Danske Studier 2020

Universitets-Jubilæets danske Samfund

Et **tinbl:bein** fra middelalderens Lund

Et tekstilredskab – men hvilket?

Af Rikke Steenholt Olesen

A small piece of a tubular sheepbone (length: 6,5 cm, diameter: 2 cm) was found in 1961 during an archaeological excavation of the medieval town of Lund. The artefact is contextually dated to the second half of the eleventh century. The bone piece is provided with finely carved teeth and carries an inscription in runes. The identification of each rune character is uncomplicated. The inscription says: **tinbl:bein**. The second sequence **bein** represents the noun Rune Danish *bæin*, Old Danish *bēn* ‘bone’ in all probability with reference to the piece itself and it is plausible that the inscription forms a compound designating the utensil in question, but which utensil? The difficult task is to interpret **tinbl**? The first suggestion by the late runologist, Erik Moltke, related the runes to the noun Rune Danish *tæinn*, Old Danish *tēn* ‘spindle’ and alternatively, to the noun and verb Old Danish *twinnæ* ‘a twine/to twine’ suggesting the artefact being a utensil for twining threads together, i.e. a twining-bone. Erik Moltkes suggestions seem neither linguistically nor technically convincing. The bone piece was a unique find in 1961, but now a number of similar archaeological artefacts seem to constitute a whole group. In this article, I suggest that the sequence **tinbl** reflects the noun Old English *timple* known as a loan word in post-medieval Nordic languages. The present day English form is *temple* and the present day Danish form is *tempel* and the word designates an implement used in weaving. Consequently, the runic object must be a *temple-bone* (Old Danish **timpelbēn*) an end-piece of a primitive medieval temple.

Indledning

Små håndarbejdsredskaber og husgeråd fra oldtid og middelalder, så som vævebrikker, tenvægte, handskenåle, skåle, håndtag, kamme og lignende, bærer undertiden runeindskrifter. Det gælder også det fund, som er genstand for analyse i nærværende artikel, det såkaldte Lund-tvindebene. Nationalmuseets runolog gennem en menneskealder, Erik Moltke (f. 1901, d. 1984), stod bag den hidtil eneste sproglige tolkning af runeindskriften **tinbl:bein** publiceret i *Runerne i Danmark og deres oprindelse* fra 1976 (Moltke 1976: 378). I forbindelse med forskellige studier af middelalderens runeindskrifter har tolkningen af det såkaldte tvindebens indskrift og funktion forekommet mig generende uafklaret. De sproglige tolkninger er ikke forklarede og ordentligt underbyggede, og genstandens udformning synes ikke direkte forenelig med hverken sproglige eller arkæologiske tolkninger af genstandens funktion. Formålet med denne artikel er at redegøre for genstandens tolkningshistorie, at give et nyt og bedre

bud på en sproglig tolkning samt at argumentere for, at den genstandsfunktion, som den nye tolkning peger på, også er forenelig med genstandens udformning.

Fundomstændigheder og arkæologisk datering

Under de indledende faser af den arkæologiske udgravning kaldet Thulegravningen, som blev udført i Lund i 1961, blev en lille forarbejdet, dekoreret og rune-bærende rørknogle fundet i kv. Färgaren 22. Resultaterne af udgravningen blev publiceret to år senere (Blomqvist og Mårtensson 1963). Af publikationen fremgår det, at genstanden har kunnet bestemmes som stammende fra et får. Den blev fundet i en grav i tilknytning til en stavkirke. Graven indeholdt en egetræskiste med en voksen person. Kistelåget var trykket direkte ned over skelettet, og det var næsten intakt. Det kan derfor anses for sikkert, at rørknoglen ikke er kommet sekundært ind i kisten fra jorden over låget. Gravtypen og den arkæologiske kontekst indikerer en datering til anden halvdel af 1000-tallet (Blomqvist og Mårtensson 1963: 56 ff.). Rørknoglen er aldrig forsøgt dateret ved hjælp af naturvidenskabelige dateringsmetoder, men den dateres kontekstuel som samtidig med kistegraven. Den arkæologiske genstand indgår i dag i samlingerne på Kulturen i Lund, hvor den kan ses i den faste udstilling *Metropolis – Lund på medeltiden* (museums-nr.: KM 53436:8).¹

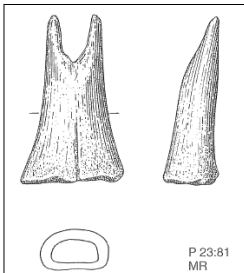

Figur 1. Forarbejdet rørknogle fra Lund. Forsiden med bred tand, runeindskrift og vulst. Foto: Bengt A. Lundberg. Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet. Kilde: http://kmb.raa.se/cocoon/bild/kont-736e7d7b15126b422c4367631c123f1f28751a4a?form_name=searchresult&form_action=fetch&id=16000300015602&offset=5#

¹ Venligst oplyst af Gunilla Gardelin, Kulturudvikler ved Kulturen i Lund.

Genstandens udformning

Rørknoglen fra Lund (se figur 1) er på størrelse med en lille tommelfinger. Den måler ca. 6,5 cm i længden og har en diameter på ca. 2 cm. Den ene side er konveks og følger knoglens naturligt hvælvede form, ligesom den nederste del naturligt er bredere, jf. figur 2 der viser en tegning af en tilsvarende genstand fra Eketorp på Öland. Ved overgangen mellem det smalle stykke og det brede stykke har genstanden fra Lund en fint udskåret vulst. Den øvre del af rørknoglens hvælvede side er afsluttet i en let tilspidset, bred tand i rørknoglens næsten fulde bredde. Herpå er runeindskriften indridset fra top mod bund.

Figur 2. Et tvindeben fra Eketorp på Öland (Borg 1998: 157). Nederst ses knoglestykket fra et perspektiv, der viser, at knoglens naturlige form svarer til formen på Lund-tvindebenet.

Langt de fleste publicerede fotos af genstanden fra Lund fremstiller den hvælvede side med runeindskrift. Det er derfor nemt at overse, at den modsatte side af genstanden er udformet helt anderledes. Denne side af rørknoglen er naturligt mere plan, men fladen er tillige forarbejdet, så den fremstår helt flad (figur 3). Øverst ses to tynde, tilspidsede tænder. Disse er godt 1 cm kortere end den brede tand. En lille dup mellem de to tænder udgør rimeligvis resten af en tredje, afbrækket tand. Genstanden synes således at være udformet med en for og bagside. Den hvælvede side udgør forsiden, og den flade side udgør bagsiden.

Figur 3. Forarbejdet rørknogle fra Lund. Planet bagside m. små tænder. Foto: Lennart Larsson, Nationalmuseet. Kilde: <https://samlinger.natmus.dk/DMR/asset/4560>

Fra tvindeben til strikkelise og om tolkningen af nyere fund

Da den lille rørkogle blev fundet under udgravningen i Lund, havde man kun få lignende genstande at sammenligne med, og genstanden blev som udgangspunkt tolket som et tekstilredskab til at tvinde tråd med. I samme udgravning havde man fundet en noget enklere udformet benpibe, som var forsynet med to spidser over for hinanden, og en tredje genstand blev tolket som et forarbejde til samme type af redskab (Blomqvist og Mårtensson 1963: 174). Siden disse forarbejdede rørkogler blev kendt, er en række lignende fund gjort i tidlige urbane miljøer i såvel Danmark (fx Roskilde og Slagelse (Preisler 1996)), i Sverige (fx Gamla Lödöse, Sigtuna og Filborna) og i Norge (Gamlebyen i Oslo). Disse fund er ikke helt identiske med genstanden fra Lund, men har alle det til fælles, at de er hule og er udskåret, så de har to eller flere tænder i den ene ende. Nogle fund ligner rørkoglen fra Lund mere end andre, fordi de også har en bred tand på den ene side og smalle tænder på den modsatte, også fladere, side, fx et fund fra en udgravning af Filborna by øst for Helsingborg. Dette fund kan relateres til et hus opført ca. 1250 (Larsson og Söderberg 2004: 65 f.) og er således dateringsmæssigt formentlig noget yngre end fundet fra Lund. Et estimeret mål på baggrund af en skitse med målestok i publikationen (ibid.: 66) tilsiger en længde på ca. 6 cm og en bredde mellem 1 og 1,5 cm. Genstanden bærer stregornamentik. To nyere fund fra Örja i Skåne, præsenteret med fotos på en blog på hjemmesiden *Arkeologerna* (www.arkeologerna.com) under Statens historiska museer, har ligeledes en længde på ca. 6 cm og en bred tand over for to smalle. Det ene funds brede tand er relativt meget længere, svarende til udformningen af rørkoglen fra Lund. Det bærer ingen runer, men stregornamentik.

Få år efter fundet af rørkoglen med runer fra Lund var publiceret og tolket som et tvindeben, blev et nyt syn på anvendelsen af disse formodede tvinderedskaber affødt af arkæologen Kerstin Petterssons arbejde med gotlandske kvindedragter (Pettersson 1968). Pettersson påviste eksperimentelarkæologisk, at man med et hult tekstilredskab forsynet med tænder kan skabe et tekstilbånd mage til bånd fundet i en kvindegrav fra vikingetiden på Gotland. Den type redskab, som Pettersson mente, der var tale om, er det samme redskab, som i dag kendes under betegnelser som *strikkelise* på dansk, *påtknytgaffel* på svensk, *slyngegaffel* på norsk og *lucet* eller *knitting Nancy* på engelsk. Den moderne strikkelise består af et hult rør, typisk af træ eller plast, og den er ofte malet, så den ligner

en dukke. På randen har den metaltænder eller -kroge placeret med lige lang afstand imellem hver krog. Teknikken er såre simpel, idet man med en nål vipper løkker af omviklet garn over hver tand ind mod midten. Derved fremstilles en primitivt strikket snor, som løber ned gennem hullet i redskabet. På dansk, i hvert fald i håndarbejds kredse, kaldes snoren for *hestetømme*. Den engelske term er *I-cord*.

En søgning på »tinbl:bein« på internettet fører til en række træf på såvel videnskabeligt arbejde som på lægmandslitteratur, hvori genstandstypen omtales. Petterssons genstandstolkning har vundet hævd inden for arkæologien, og det er gennemgående sådan, at nye fund tolkes som strikkeliser, således svigende sikkert i omtalen af fundene fra Örja. I den arkæologiske faglitteratur bruges ofte omskrivninger af runeindskriften, så som »tinbl bein« (jf. ovennævnte blogindlæg og Haltiner 1990) eller »tenbl-ben« (Preisler 1996), med henvisning til det såkaldte tvindeben fra Lund. Det tyder på, at arkæologerne, trods Petterssons tolkning, ikke er helt komfortable med koblingen. Det kan naturligvis forholde sig sådan, at disse genstande var multifunktionelle, og i hvert fald kan et produkt som hestetømme bruges til forskellige formål (Sjöbeck 2014: 53 med henvisning til Haltiner 1990: 119)

Det senest tilkomne eksempel, som er mig bekendt, stammer fra Gamlebyen i Oslo, Norge. I 2018 præsenterede *Norsk institutt for kulturminneforskning* (NIKU) på institutionens arkæologiblog et nyfund med ønske om tips til genstandstolkningen. Flere indlæg pegede på, at genstanden kunne være en strikkelise, altså et »tinbl:bein« med reference til fundet fra Lund. Genstanden blev fundet i forbindelse med udgravninger under Bispegata i Oslo knyttet til »Follobaneprojektet«. Den minder om fundet fra Lund og om fundet fra Filborna by så langt som til, at den har en bred tand overfor to smalle. Den er tillige plan på siden, hvor de smalle tænder sidder. Genstanden er dog noget mindre, idet den kun måler 3,6 cm i længden, og tænderne er relativt kortere og mindre tilspidsede. Karakteristisk cirkelornamentik præger dette redskab, og det samlede visuelle indtryk er zoomorft, måske skal den ligne en lille slange. På NIKUs arkæologiblog vises resultatet af et praktisk forsøg med at lave en hestetømme på genstanden. Dette er udført af arkæolog ved NIKU, Sara Langvik Berge (se figur 4).

Sara Langvik Berge har i personlig korrespondance nævnt, at det under forsøget slog hende, hvor vanskeligt det faktisk var at lave tømme. Hendes oplevelse var, at det faktisk »er lettere bare at benytte fingrene«. Og den erfaring er slående, for hvorfor skulle man sirligt producere et

redskab uden at vinde en reel fordel? Den arkæologiske tolkning af genstanden som en strikkelise har aldrig været fulgt op af en fornyet sproglig diskussion af indskriften på rørknoglen fra Lund, og det giver derfor mening på ny at søge svar i den sproglige tolkning.

Figur 4. Forarbejdet rørknogle fra Gamle byen i Oslo forsøgt anvendt som strikkelise. Foto: Sara Langvik Berge, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU). Kilde: <https://arkeologibloggen.niku.no/et-tinbl-bein/>.

Læsning, runetypologi og runetypologisk datering

Der har aldrig været tvivl omkring udlæsningen af runerne, for hver rune kan identificeres sikkert. Læseretningen er som forventet fra venstre mod højre (eller egentlig oppefra og nedefter). Den første sekvens består af fem runer. Dernæst følger et to-punkt-skilletegn og en ny sekvens på fire runer. Indskriften kan translittereres sikkert som **tinbl:bein**.

Runen **t** har to bistave, en på hver side af hovedstaven udgående fra toppen (langkvistrune), hvor den typiske middelaldervariant er ensidig med bistaven udgående mod venstre fra toppen af hovedstaven (kortkvistrune). De to **n**-runer er ligeledes dobbeltsidige, hvor middelalderens mest frekvente tegnvariant er ensidig med bistaven udgående fra hovedstaven mod højre. Indskriften indeholder tillige en stungen **i**-rune (**e**) forskellig fra **i**-runen (**i**). Markeringen på den stungne rune er tydelig, ligesom det er tydeligt, at ingen andre runer i indskriften er stungne. Indskrifterne fra middelalderen afspejler en høj grad af ortografisk variation, som formentlig delvis spejler samtidige strategier for udvikling af en bogstavnorm for dansk (Olesen [2021]), men vikingetidens 16-tegnsfuthark var fortsat grundstenen i runeskriftsystemet, og man møder fx stort set aldrig runerækken sat op i alfabetrækkefølge. Når det gælder stungne runer, er indskrifterne dog præget af, hvad der synes at være valgfrihed. I praksis kan man for eksempel i indskriften **tinbl:bein** ikke uden videre antage, at **b**-runerne står for *b* (og ikke *p*), blot fordi de ikke er stungne, eller at **t**-runen står for *t* (og ikke *d*) – heller ikke selvom indskriften indeholder en

stungen **i**-rune. Variationer i runeortografien er til dels regionalt og/eller kronologisk betinget. Særligt for materialet fra den tidlige middelalders Lund gælder fx, at der lokalt tilsyneladende var en præference for dobbeltsidige runeformer (langkvistruner), fx for **a**-runen (Stoklund 2006: 375).

Indskriften **tinbl:bein** fremviser ikke runetypologiske træk, som entydigt peger typologisk på middelalder, men indskriften kan i realtid sagtens modsvare den estimerede arkæologiske datering. Hvis man følger periodeinddelingen for den relative kronologi i *Danmarks Runeindskrifter* (DR, Jacobsen og Moltke 1942: 1028), må indskriften placeres i gruppen af før-middelalderlige indskrifter, som modsvare en relativ dateringsramme 1050-1150. Hertil hører også for eksempel Svend Estridsen runemønter, som er slået i netop Lund i perioden fra 1065-76, og de 40 bornholmske runesten, som primært må være rejst i løbet af 1000-tallet, nogle dog rimeligvis først i begyndelsen af 1100-tallet.

Tolkning af sekvensen **bein**

Genren 'gestandsbetegnelse' er velkendt blandt runeindskrifter, som når der fx står »kam« på en kam, »nål« på en nål eller »dette er et ben« på et ribben. Eftersom genstanden fra Lund består af netop benmateriale, er det rimeligt, som også Moltke (1976: 378) gjorde, at antage, at sekvensen **bein** refererer til genstanden selv og altså er identisk med substantivet, runedansk *bæin*, gammeldansk (glda.) *bēn* i den ældre betydning 'materiale af ben, knogle'. Formelt kan der i stedet være tale om adjektivet, oldnordisk, *beinn* 'lige, direkte' (*Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP)), men adjektivet er ikke overleveret i middelalderens dansk og anses i yngre dansk for at være indlånt fra norsk, jf. *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS).

Stavemåden **bein** er atypisk i den forstand, at man inden for det gammeldanske sprogområde forventer en skriftform i overensstemmelse med monoftongeringen af den fællesnordisk diftong *æi*. Monoftongeringen indtraf allerede fra 900-tallet (jf. Brøndum-Nielsen 1950: 3), og ord som ældre runedansk *stæinn* (**stain**) fik former svarende til glda. *stēn* (**stin** eller **sten**). Den forventede form af glda. *bēn* burde være **bin** eller **ben**. I DR's afsnit »Tidsfæstelse og typologi« er **ei**-skrivemåden for monoftongeret *æi* kategoriseret som et distinkt, men fremmed og udefrakommende, træk i indskrifter fra den før-middelalderlige periode (Jacobsen og Moltke 1942:

1028). **ei**-skrivemåder forekommer flere gange i navne på møntmestre, som er nævnt på Svend Estridsens runemønter, for eksempel i **þorstein**, glda. *Thorstēn* (DR M109 og M110). I denne sammenhæng er mandnavnene **ubein**, glda. *Ūbēn* (DR M114) og **kopbein**, glda. *Gothbēn* (DR M37) sammenlignelige med **tinbl:bein**, for selvom om der er tale om en helt særlig ortografi, som måske er forankret i møntmestrenes formodede direkte eller indirekte tilknytning til England, reflekterer skrivemåden af navneleddet formentlig samme sproglyd som **ei** i appellativet **bein** (se også Lerche Nielsen 1997: 72). Andre fund fra Lund og runestenene fra Bornholm viser adskillige eksempler på denne stavemåde af den oprindelige fællesnordiske diftong, som i *Gammeldansk Grammatik* opfattes som reminiscenser af den gamle diftong (Brøndum-Nielsen 1950: 330). Hvorvidt **ei** reflekterer en i det talte sprog realiseret (ny) diftong er vanskeligt med sikkerhed at afgøre. I lyset af runefund, som er tilkommet siden korpusværket DR, må **ei**-skrivemåden betragtes som en gyldig lokal variationsmulighed fortrinsvis inden for det østlige gammeldanske sprogområde (Olesen 2007: 25 ff. med henvisninger). På den baggrund kan det konkluderes, at den mest sandsynlige ordidentifikation af runerne **bein** er substantivet, glda. *bēn* i den ældre betydning 'materiale af ben, knogle'. Den store udfordring er runefølgen **tinbl**.

Erik Moltkes tolkning af sekvensen **tinbl**

I *Runerne i Danmark og deres oprindelse* har Erik Moltke i overensstemmelse med den første genstandstolkning formuleret følgende billedtekst til et foto af genstanden: »Tinblbein. Således står der med små, men tydelige runer på dette benredskab til at tvinde garn med, og det må vel være tvindebenets ellers ukendte navn« (Moltke 1976: 378). Det skinner igennem, at Moltke ikke var sikker på tolkningen, og især er det påfaldende, at Moltke anvender benævnelserne »tvindeben« i billedteksten, når han i den løbende tekst foreslår, at ordet *ten* og ikke ordet *tvinde* repræsenteres af runerne **tinbl** (ibid.: 377). I *Gammeldansk Seddelsamling* (GldaS) findes i overensstemmelse hermed en seddel på såvel »tinbelben« som »tenben« med reference til Moltkes bog.

At der skulle være tale om ordet *ten* giver mening i forhold til de tre første runer **tin**, som udmærket kan modsvare substantivet, glda. *tēn*, men runerne **bl** giver ikke rigtig mening som en del af ordet *ten*. Hvis runerne **tin** identificeres som ordet glda. *tēn*, bør det bemærkes, at dette ord har

oprindelig diftong ligesom substantivet, gl. *bēn*. De to skriftlige realisationer **i** og **ei** af, hvad der i så fald må formodes at have været samme sproglyd, er om ikke ligefrem umulig, så i hvert fald påfaldende. Uden nærmere uddybning afsluttes Moltkes tolkning med en konstatering af, at det er uvist, om genstandens navn virkelig var »‘tenblben’ (ellers ukendt) eller om ordet er forskrevet« (ibid). Med »forskrevet« må Moltke vel så have sigtet til runerne **bl**. Det nærmere sproglige ræsonnement i forhold til at identificere ordet *tvinde*, er svært at gætte sig til. Formelt forudsatte Moltke vel en form svarende til førsteled i for eksempel det sammensatte substantiv, oldnordisk *tvinnapráðr*, m., ‘tvunden tråd’ (jf. Fritzner 1954). Formelt giver dette forslag endnu flere udfordringer i forhold til at forklare formen sprogligt. Runefølgen **bl** forbliver lige svær at forklare, og man må ydermere forudsætte svind af postkonsonantisk *w* i trykstærk stavelse før fortungevokal, hvor man ellers kun ser bortfald før bagtungevokalen *o* og evt. *a* (Brøndum-Nielsen 1968: 312). Ud fra et sprogligt synspunkt er Moltkes tolkning og betegnelsen »*tvindeben*« dermed ikke særlig overbevisende.

Moltke har næppe haft særlig kendskab til, eller interesse for, hverken *tvinde* eller spinderedskaber. Det har jeg sådan set heller ikke, men selv ud fra almindelige ordbøgers definitioner, må man forstå, at rørknohlen fra Lund ikke har en udformning, der kan passe med de beskrevne funktioner. I ODS forklares ordet *ten* som »(del af) redskab til at spinde med, (træ)pind, som aftager i tykkelse hen imod den ene ell. begge ender og forneden bærer en tung skive (v. hj af hvilken redskabet vedligeholder sin omdrejning, efter at det er sat i bevægelse)«. Substantivet *tvinde* forklares i ODS som et håndarbejdsredskab til at *tvinde* med, og under opslaget for verbet *tvinde* beskrives handlingen som det, at »dreje to (ell. flere) adskilte dele saaledes om hinanden, at der dannes en sammenhængende helhed; navnlig m.h.t. traade«, jf. *tvinnapráðr*. Ingen af disse funktioner giver mening i forhold til genstandens beskedne størrelse eller de tætsiddende, udskårne tænder. Desuden må man i lyset af tilkomne fund forudsætte, at der er en praktisk grund til, at genstande af denne type altid er hule.

Sproglige overvejelser og forslag til ordidentifikation

Som anført, er det ikke vanskeligt at identificere de enkelte runer. Runeskriftens som udgangspunkt forholdsvis begrænsede antal tegn betyder

dog, at flere runer i skriftsystemet kan repræsentere indtil flere forskellige lyde i det talte sprog. Skilletegn bruges som hovedregel som tegn for ordskille, men kan dog i runeindskrifter også adskille på stavelsesniveau (se fx middelalderlige eksempler i Olesen 2007: 56 og 103), men det er næppe tilfældet her; **tinbl** og **bein** er adskilt af et skilletegn, og **bein** kan identificeres som et selvstændigt ord. Derfor udgør **tinbl** også rimeligvis en (usammensat) leksikalsk enhed.

I sekvensen **tinbl** kan både **t**, **i** og **b** repræsentere andre lyde end netop *t*, *i* og *b*. Runen **t** kan modsvare både *t* og *d* (i forlyd, indlyd også *nd*). Runen **i** kan i princippet stå for alle høje fortungevokaler, dog som regel kort eller langt *i* eller *e*. Selvom brugen af stungne runer ikke generelt er et distinktivt træk, peger runeristerens skelnen mellem **i** og **e** i **bein** på, at **i**-runen her ikke repræsenterer langt \bar{e} for ældre \bar{ae} . Runen **b** kan stå for enten *b* eller *p* og tillige betegne en forudgående, bilabial nasal og altså repræsentere *mb* eller *mb* (Brøndum-Nielsen 1950: 48). Dette ses eksempelvis i formen **kubl**, runedansk *kumbl*, n., som på runesten dominerer over formen **kumbl**. Runerne **n** og **l** i **tinbl** må formodes at repræsentere lydene *n* (alveolær nasal) og *l*, da der ikke er grund til at mistænke spejlvending i indskriften (dvs. henholdsvis **a/æ** og ensidigt **t**). De formelle udlæsningsmuligheder er dermed flere, end man umiddelbart skulle tro, minimum 24; *tinbl*, *tīnbl*, *tinpl*, *tīnpl*, *tinmbl*, *tīnmbl*, *tinmpl*, *tīnmpl*, *dinbl*, *dīnbl*, *dinpl*, *dīnpl*, *dinmbl*, *dīnmbl*, *dinmpl*, *dīnmpl*, *tenbl*, *tenpl*, *tenmbl*, *tenmpl*, *denbl*, *denpl*, *denmbl*, *denmpl*. Alle kombinationsmuligheder er i praksis ikke lige sandsynlige i forhold til sprogets faktisk forekommende lydige kombinationer. Det springende punkt i sekvensen **tinbl** er, uanset de mange udlæsningsmuligheder, det atypiske lydforhold, som konsonantophobning **nbl** repræsenterer. Man kunne forvente, i henhold til den såkaldte trekonsonantregel, at den midterste af de tre konsonanter var faldet bort, som det ofte ses, når en lydfølge ikke stemmer overens med sprogets almindelige lydforhold (Brøndum-Nielsen 1968: 48f.), men det er altså ikke tilfældet her.

Det er muligt at konstruere en normalform med indskudsvokal svarende til normaliseringen af GldsS reflekteret i opslagsformen »tinbelben« og altså antage yderligere en række af formelt mulige former, fx *tinbel*, *tinpel*, *tenbel*, *tenpel* osv. Diverse søgninger på normaliserede former indeholdende *nbl*, *npl*, *nbel* og *npel* i GldaS resulterer i den nedslående konstatering, at de respektive kombinationer fortrinsvis optræder i sammensætninger, som fx glda. *himinblā*, *fikenblath*, *inplaghe*, *inpløghe* og *genbelægje*, og således ikke repræsenterer en men to leksikalske en-

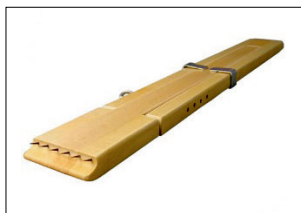
heder. Tilsvarende pauvert er resultatet for søgninger på runefølgerne **nbl**, **npl**, **nbel**, **npel**, **nbil**, **npil**, **nbæl** og **npæl**. blandt skandinaviske runeindskrifter registeret i *Samnordisk runtextdatabas*. En søgning på **nb** alene viser, at følgen, når den forekommer i sprogligt meningsgivende indskrifter primært optræder i sammensatte personnavne som *Gunbjørn*, *Arnbjørn* og *Stenbjørn*, og ellers i enkelte sammensatte appellativer samt i tilnavnet *Kanp* til ordet oldnordisk *kanpr 'overskæg' (ONP). Runefølgen **np** er helt fraværende i meningsgivende indskrifter. På den baggrund er det relevant at se nærmere på nasalen betegnet med **n**-rune. Er det i virkeligheden den, der står i vejen for at finde frem til en meningsgivende tolkning?

Nasaler optræder undertiden ustabil og kan både fremskydes og tilbagedrages. Nasalassimilation er et veldokumenteret fænomen i fortiden såvel som i nutiden. Skoleeksemplet er stavefejlen *himbær* for *hindbær*, som afspejler overgang fra $n > m$, hvor nasallyden tilpasses den følgende lyds bilabiale artikulationssted (jf. også eksempler i Brøndum-Nielsen 1968: 186) Lyden *n* bliver altså i dette tilfælde udtalt *m* og derfor også skrevet *m*. En modsatrettet overgang fra $m > n$ kan også finde sted, dog fortrinsvis i forbindelse med efterfølgende dental, fx dokumenteret i flere stednavne blandt andet i overgangen fra *Tamdrup* til *Tandrup* (Brøndum-Nielsen 1968: 200). Aage Hansen (1971: 194) har beskrevet, hvordan nasalforvekslinger i nogle tilfælde snarere end som lydudviklinger, skal forklares med, at det ganske enkelt er vanskeligt at skelne mellem de to nasaler i udtale, som fx når *gennem* bliver til *gemmen*. Det er dermed i teorien muligt, at det, med Moltkes ord forskrevne ikke er **bl**, men **nb** for **mb**, og at risteren har taget fejl af nasalkvaliteten. Ordet har næppe haft en lang historie i Lund og omegn i en skriftlig form, og det er sandsynligt, at risteren har baseret sin form alene på en udtale, som gjorde det vanskeligt at bestemme nasalens kvalitet. Spørgsmålet bliver da, om en form med *m* i stedet for *n* bringer analysen nærmere en opklaring. En normaliseret form **timbell/timpel* giver i hvert fald umiddelbart et mere genkendeligt skriftbillede sammenlignet med **tinbel/tinpel*, men et sådant ord findes heller ikke i det gammeldanske korpus. Ser man bort fra sammensætninger, ses *imb/imp* i normaliserede ord som fx *timber* 'tømmer', inkolentbetegnelsen *himberbo* 'person fra Himmerland' og *klimp* 'lille klump'. Forbindelserne *mb* og især *mp* forekommer overvejende i gammeldanske ord med oprindelse i latin, fx *contemplatio* 'forfybelse', *limbo* 'rand, kant', *simpel* 'enkel' og *tempel* 'gudehus', og det forhold åbner for at overveje, om *tinbl* repræsenterer et indlånt ord med rødder i latin.

Udsyn til verden

Svært identificerbart ordstof i en nordisk kontekst kan undertiden belyses gennem ordstof fra beslægtede sprog og fra sprogområder i tæt kontakt med nordisk. I dansk først og fremmest tysk, hvorfra låneord med latinsk oprindelse er indlånt, ofte via fransk som fx ovennævnte ord *simpel*. Det blev dog et opslag i *An Anglo-Saxon Dictionary* (Bosworth/Toller), og altså et ord registeret i oldengelsk, som blev nøglen til en sandsynlig identifikation af ordet repræsenteret af runerne **tinbl**. Under opslagformen *timple*, f., findes følgende forklaring »some implement used in weaving«. Dette synes umiddelbart at passe godt med de arkæologiske teser om, at genstanden fra Lund er et tekstilredskab. I supplementsbindet til samme ordbog, gives en mere uddybende information om væveredskabets formodede udformning: »the passage there seems to show that a *timple* is an instrument provided with teeth or spikes«, og dette er jo netop karakteristisk for redskabet fra Lund. Den passage, som omtales i ordbogen, findes i en kilde, som er kendt under betegnelsen *Gerefa*. Manuskriptet er dateret til o. 1100, og der er indholdsmæssigt tale om en litterær diskussion af en godsforvalters (en *gerefas*) forpligtelser. Teksten indeholder gode råd til, hvad en godsforvalter skal sørge for, at en herremands husholdning råder over. Kilden indeholder blandt andet en inventarliste, som inkluderer forskellige redskaber beregnet til tekstilproduktion, herunder vævning. Sammen med vævebrikker og vævevægte optræder det aktuelle væveredskab, og redskaberne er detaljeret beskrevet og identificeret i Poole 1989. Redskabet hedder på moderne engelsk *a temple* og er et almindeligt anvendt væveredskab også i nutiden. På Wikipedia er redskabet beskrevet som »an adjustable stretcher used on a loom to maintain the width and improve the edges of the woven fabric«. Under opslagsformen *tempel* (fælleskøn) kan man, i såvel ODS, som i *Svenska akademien ordbok* (SAOB), finde redskabet beskrevet under betydningsangivelse 1. I ODS er genstanden beskrevet som et »apparat, som haandvæveren bruger til at spænde tøj ud med under vævningen for at holde bredden«. I SAOB er forklaringen som følger: »redskap (i sht av järn) bestående av två skjutbara delar som används för att vid vävning i vävstol spänna ut väven så att den håller jämn bredd, spännare«. Der er generel enighed om, hvilken funktion en tempel har: Den holder vævningen udstrakt i en ensartet bredde. Kært barn har som bekendt mange navne, og templer kendes under en række andre nutidige betegnelser, på dansk fx betegnelser som *spændetræ* og *spreader* og på svensk (*väv*)*spännare*. En moderne tempel kan være lavet

af træ eller metal, den er justerbar i længden og har en række af små søm for enderne, som kan gribe fat i de yderste vævekanter (se figur 5).

Figur 5. Moderne vævetempel. Foto: Fine arts and crafts supplies Georg Weill Glimakra Temple. Kilde: <https://www.georgeweil.com/catalogsearch/result/?q=Temple>

Ordets oprindelse og etymologi

I både oldengelsk og i de nordiske sprog anses ordet *temple/tempel* for at være indlånt fra fransk, i nordisk evt. via tysk (se fx Hellquist 2003, SAOB, ODS). Ordet går således tilbage til et latinsk ord, men hvilket og hvad betyder det? ODS konstaterer nøgternt, at »oprindelsen er usikker«. Væveredskabets betegnelse kædes i ordbøgerne sammen med det latinske substantiv *templum*, samme ord, som ligger til grund for det tillige indlånte substantiv, *tempel*, n., som betyder 'gudehus'. Ordet *tempel* knyttes i den etymologiske litteratur til enten roden proto-indoeuropæisk (PIE) **tem*, som betyder at 'skære ud (af noget)', eller til roden PIE **temp* med betydningen at 'strække ud'. Disse to mulige grundbetydninger reflekteres i fx SAOB's etymologirubrik om betegnelsen som vedrører væveredskabet:

[jfr d. tempel, t. tempel; av ä. fr. temple (fr. tempe), av ffr. temple, av lat. templum, tvärliggande (ut- l. sammanspännande) trä i byggnad, vågrät takläkt (i pl. templa), ordet kan möjl. sammanställas med lit. teĩpti, spänna, utvidga, o. fvn. þomb, utspänd mage (se Ekbo SupplHellquistOtr. (c. 1990)). — Jfr TEMPEL, sbst.2]

I følge *The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots* er det latinske substantiv *templum* snarest dannet til ordroden PIE **tem* (Watkins 2000: 90). Substantivet engelsk *temple*, af latinsk *tempora* (pluralis af *tempus*) 'tinding(er)' antages derimod at være dannet af ordroden PIE **temp*. Endelsen *-(e)l* er i begge ord et suffiks, PIE **-tlo-*, med mulig instrumental betydning. Væveredskabet har rimeligvis oftest bestået af noget udskåret materiale, men det er påfaldende i lyset af roden **temp*

‘strække ud’, at en tempels funktion netop er at strække ud. En grundbetydning ’redskab til udstrækning, udstrækker, spreder’ ville være helt i overensstemmelse med redskabets funktion.

Sammenfatning

Den uventede nasalbetegnelse er den primære grund til, at runerne **tinbl** ikke tidligere er sat i forbindelse med det i eftermiddelalderen veldokumenterede ord for et spændetræ/en spreder, *tempel*. I nordisk er betegnelsen for væveredskabet tidligst registeret 1669 (SAOB). Ordets først kendte forekomst i nordisk ligger således adskillige hundrede år senere i tid end det tidspunkt, hvor man må formode, at en person ridsede runerne **tinbl:bein** ind i rørknoqlen fra Lund. Trods dette tidsspænd, mener jeg på sprogligt grundlag at have sandsynliggjort, at **tinbl** faktisk er samme ord som det samtidige oldengelsk *timple*. Det er ikke muligt at påvise, at betegnelsen har haft et liv i dansk sprog fra slutningen af 1000-tallet og frem til den eftermiddelalderlige registrering af ordet i svensk og dansk. Der findes ingen lokale skriftlige kilder, som belyser termer knyttet til vævning ud over netop få runeindskrifter på væveredskaber, jf. også at kilden *Gerefa* indholdsmæssigt er noget helt særligt. For genstande af typen, som fremover kan kaldes tempelben, gælder fortsat, at tempelbenet fra Lund er det eneste med skrift. Hvem der introducerede termen i Lund, kan man kun gisne om. En hypotese kunne være, at der i den tidlige middelalder i Lund boede personer med relation til England og kendskab til engelske termer for håndarbejdsredskaber. Da er det fristende, også i lyset af runetypologi og anvendelsen af digrafen **ei**, at pege på en forbindelse til de omtalte møntmestre og deres formodede engelske herkomst.

Følgende skal det afklares, om, og hvordan, man har kunnet anvende disse tempelben til sprede.

Forslag til (en næsten) ny genstandstolkning

Et redskabs udformning er aldrig tilfældig. Den er begrundet i en konkret, praktisk anvendelse. Derfor bør udformningen af en genstand som tempelbenet fra Lund afspejle dens praktiske anvendelse. Der må tages højde for eventuel multifunktion, men det synes rimeligt at antage, at genstande, som har samme karakteristiske udformning som genstanden

fra Lund, har haft én primær funktion. En tempel har søm eller tænder i begge ender af en (justerbar) stok, hvorfor den eneste meningsgivende funktion for et tempelben må være som endestykke/fæstestykke på en sådan stok. Dette forudsætter, at man har skullet bruge to tempelben for at konstruere en anvendelig tempel. En tempel med løse fæstestykker har kunnet justeres i længden ved simpelthen at skifte stokken ud. Ved udgravning af huse i kv. Trädgårdsmästaren Sigtuna, har man fundet flere »tempelben«. To af disse er fundet i tilknytning til det samme hus, som er dateret til et tidsrum samstemmende med dateringen af genstanden fra Lund. Udformningerne er meget ensartede, og disse to kan meget vel repræsentere et sæt tempelben (se figur 6). Fundkonteksten underbygger tillige funktionstolkningen, da man i huset også har fundet adskillige andre genstande, som er knyttet til vævning, fx vævevægte (Sjöbeck 2014: 53), men tempelbenene er ikke blevet kædet direkte sammen med væveteknik.

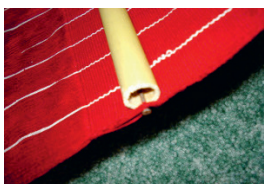

Figur 6. Et sæt tempelben fra Sigtuna fra perioden ca. 1050-1075. Foto: Sigtuna Museum. Kilde <http://sigtunamuseum.se/wp-content/uploads/2015/09/Tinblbein-RF.jpg>

Genstandstypen vævefæste er slet ikke ukendt indenfor arkæologien, men den genstandstolkning er fraværende i diskussioner af tempelbenenes funktion. Undtaget i *Appendix till rapporten Vallgrav vid Hossmo kyrka* (Reuter Dahl 2011), hvor der redegøres for fundmaterialet som opfølging på den oprindelige udgravningsrapport (Wennerström et al. 2008). I appendikset omtales et fund af en bronzegenstand fra Hossmo med to tænder (den ene afbrækket). Det sammenlignes med et lignende fund fra jernalder eller vikingetid fra en udgravning ved Övra Vannborg på Öland. Fundet fra Övra Vannborg omtales i appendikset til Hossmo-rapporten som en »tvinnare«, men der står eksplicit, at fundet fra Övra Vannborg er tolket som et »vævspännarfæste« (Reuter Dahl 2011:12 med henvisning

til udgravningsrapporten Petersson et al. 2008 [2009]). Kategoriseringen »tvinnare«, altså en genstand til at tvinde garn med, begrundes ikke nærmere. Videre nævnes, at fundet fra Eketorp Öland vist på figur 2 (Borg 1998) er blevet sammenlignet med »s.k. tvinngsben eller tinbl bein« og at disse artefakter går under »andra namn såsom påtgaffel, slynggaffel och lucet« (ibid.). Om det er rimeligt at sammenligne de noget ældre bronze-genstande med tempelbenene, kan diskuteres. Men en genstandstolkning, som modsvarer den her fremlagte, sproglige tolkning af runeindskriftens **tinbl:bein**, har måske hele tiden ligget lige for.

Min egen erfaring med og viden om eksperimentel arkæologi, såvel teknikker inden for håndarbejde som redskaber, er stærkt begrænset. Derfor er tesen forelagt eksperimentelarkæolog og forskningsassistent ved Nationalmuseet, Ida Demant, som har vurderet, genstandene godt kan være fæstestykker. Hun har også bemærket, at et fæstestykke, for at kunne fungere godt på en spreder, bør have en plan side, som kan ligge fladt mod det vævede stof. Dette kendetegner både fundet fra Lund og de nævnte genstande fra Oslo, Filborna, Örja, Roskilde og Slagelse. Fortidens teknikker inden for håndværk og håndarbejde kan undertiden belyses gennem nutidig virksomhed i samfund, hvor traditionelt arbejde stadig udøves. I Guatemala producerer mayaindianske kvinder eksempelvis traditionelle farvestrålende og vævede stoffer på lændevæve. Til det arbejde anvendes også templer, som i al sin enkelthed kan bestå af et bambusrør med et søm i hver ende, der kan fæstnes i vævekanten (figur 7).

Figur 7. Mayaindiansk vævning fra Guatemala med enkel tempel af bambusrør. Foto fra <https://educationandmore.files.wordpress.com/2010/09/dsc06921.jpg>

Afsluttende bemærkninger

På den baggrund bør det være sandsynliggjort, at genstande med den specifikke udformning, som karakteriserer fundet fra Lund, har kunnet fungere som fæstestykker på redskabet, som endnu i dag kendes under betegnelsen *tempel*, og det bør ligeledes være sandsynliggjort, at runeordet **tinbl:bein** modsvarer et sammensat substantiv glða. *timpelbēn*, med

betydningen ‘tempelben, fæstestykke af benmateriale til en tempel’. Det er egentlig påfaldende, at sekvensen **bein** formelt også kan betyde ‘lige’ med tanke på redskabets funktion, nemlig ikke blot at udstrække, men også at udstrække i en fast bredde, således at vævningen bliver lige. Måske har risteren ligefrem spillet på den betydningsreference, for selvom det er vanskeligt at argumentere sikkert for ordets eksistens i gammeldansk, viser fx runeindskriften på en middelalderlig spillebrik fundet i Lund en række træk, som fremstår mere gammelnorske end gammeldanske (Olesen 2013). Det er næppe urimeligt at forestille sig sproglig mangfoldighed i den fremvoksende *Metropolis Daniae*.

Personer som har ydet hjælp og faglig sparring:

Birgit Rasmussen, professor, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, vedr. afklaring af etymologi mm. ad flere omgange 2019/2020 (mundtligt).

Gunilla Gardelin, Kulturudvikler ved Kulturen i Lund, vedr. opbevaringssted for genstanden Lund-tinblbein, e-mail dateret 3. April 2019.

Ida Demant, forskningsassistent ved Nationalmuseet, vedr. sandsynligheden for tempelbenenes anvendelse, e-mail dateret 23/11 2018

Lisbeth Imer, seniorforsker, museumsinspektør ved Nationalmuseet. Har hjulpet med fremsøgning af arkæologisk litteratur.

Magnus Källström, docent, Riksantikvarieämbetet, Kulturvårdsavdelningen, Kulturvårdsstöd. Har hjulpet med søgning efter svenske arkæologiske rapporter, e-mail dateret 3/4 2019.

Michael Lerche Nielsen, lektor, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet. Har bidraget med tips til runologisk litteratur.

Sara Lange Berge, arkæolog, NIKU, vedr. fund af tempelben fra Gamlebyen i Oslo, e-mail dateret 27. marts 2019

Sean D. Vrieland, post doc, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, vedr. afklaring af etymologi, e-mail 16/3 2020.

Links til databaser og hjemmesider

Arkeologerna, www.arkeologerna.com. Tidligere Riksantikvarieämbetets arkeologiska uppdragsverksamhet (UV), Statens historiske museer. <https://arkeologerna.com/bloggar/gardarna-i-orja/>

Danske Runeindskrifter, Nationalmuseet og Københavns Universitet <http://runer.ku.dk>

Educationandmore.wordpress.com om mayaindiansk lændevæveteknik (17/3 2020) <https://educationandmore.wordpress.com/category/weaving/page/9/>

Gammeldansk seddelsamling, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab <https://gammeldanskseddelsamling.dk/>
Nationalmuseets samlinger online <https://samlinger.natmus.dk/>
NIKUs arkeologiblogg, om fundet at et »tinbl bein« fra Gamle byen i Oslo (17/3 2020): <https://arkeologibloggen.niku.no/et-tinbl-bein/>
Samnordisk Runtextdatabas, Insitutionen för nordiska språk, Uppsala Universitet: <https://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm/>
Wikipedia. The Free Encyclopedia <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia>

Litteratur

- Blomqvist, Ragner og Anders W. Mårtensson: *Thulegrävningen 1961. En berättelse om vad grävningarna för Thulehuset i Lund.* (Archaeologica Lundensia /2). Lund 1963.
- Borg, Kaj. *Eketorp III. Den medeltida befästningen på Öland. Artefakterna.* Kungl. Vitterhetsakademien. Stockholm 1998.
- Bosworth, Joseph, Thomas Northcote Toller and Alistair Campbell: *An Anglo-Saxon dictionary, based on the manuscript collections of the late Joseph Bosworth.* Oxford 1898. Supplement by Thomas Northcote Toller [1921].
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Gammeldansk Grammatik*, bd. 1, 2. udg. København: J.H. Schultz Forlag, 1950
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Gammeldansk Grammatik*, bd. 2, 3. oplag. København: J.H. Schultz Forlag, 1968
- DR = *Danmarks Runeindskrifter*, se Jacobsen, Lis og Erik Moltke.
- DR + M+nr. = Katalognummer i DR (M=mønt)
- Fritzner, Johan: *Ordbog over det gamle norske sprog* 1-3. Nytt uforandret optrykk av 2. utg. (1833-1896), Oslo: Tryggve Juul Møller 1954.
- Gerefa.* Oldengelsk manuskript opbevaret i Cambridge (Corpus Christi College, MS 383). Beskrivelse med link til udgave (set 17/3 2020): <https://earlyenglish-laws.ac.uk/laws/texts/rspger/>
- Haltiner, Susanne: *Textilhantverk II - nålar och tinbl bein, i: Makt och människor i kungens Sigtuna, Sigtunautgrävningen 1988-90, 28 artiklar om de preliminära resultaten från den arkeologiska undersökningen i kv. Trädgårdsmästaren 9 och 10, Sigtuna, 117-119, Sigtuna: Sigtuna Museer 1990.*
- Hansen, Aage: *Den lydlige udvikling i dansk. Fra ca. 1300 til nutiden. II. Konsonantismen.* København: C.E.C. Gads Forlag 1971.
- Hellquist, Elof: *Svensk etymologisk ordbok.* 3. oplag, Lund: Gleerups 2003.
- Jacobsen, Lis og Erik Moltke: *Danmarks Runeindskrifter* 2. København: Ejnar Munksgaards Forlag 1942.
- KM = Kulturhistorisk museum i Lund.
- KM + nr. = Inventarnummer, Kulturhistorisk museum i Lund.
- Larsson, Rolf og Bengt Söderberg: *Filborna by: gård och by i ett långt tidsperspektiv.* UV Syd Rapport 2004:26. Arkeologiska för- og slutundersökningar, Riksantikvarieämbetet, UV Syd, Lund 2004, publiceret online http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/3884/rs2004_26_2.pdf?sequence=6&isAllowed=y

- Lerche Nielsen, Michael: *Vikingetidens personnavne i Danmark belyst gennem runeindskrifternes personnavne og stednavne på torp sammensat med personnavneforled*. Upubliceret ph.d.-afhandling, Københavns Universitet 1997.
- Moltke, Erik. *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København: Forum 1976.
- Moltke, Erik. *Runes and their Origin: Denmark and Elsewhere*. København: Nationalmuseet 1985.
- NIKU = Norsk institutt for kulturminneforskning
- ODS = *Ordbog over det Danske Sprog* v. Verner Dahlerup, 1-28. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal 1918-1956. ODS på ordnet.dk <https://ordnet.dk/ods/forside>
- Olesen, Rikke Steenholt: *Ave Sanctissima Maria. Studier i danske runeindskrifter fra middelalderen*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet 2007 [2008], publiceret online <https://nors.ku.dk/publikationer/phd-afhandlinger/rso-phd-afhandling-20okt2008.pdf>
- Olesen, Rikke Steenholt: 'Runes about a Snow-white woman: The Lund Gaming-piece Revisited', *Futhark International Journal of Runic Studies*, vol. 3, 2013, s. 89-104.
- Olesen, Rikke Steenholt: 'Medieval Runic Latin in an Urban Perspective. Under udarbejdelse. Forventes udgivet i serien *Utrecht Studies of Medieval Literacy* (USML), Brepols [2020]).
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*, <https://onp.ku.dk/onp/onp.php>
- Petersson, Magnus, Jan-Henrik Fallgren, Maria Rydberg. Övra Vannborg. Arkeologisk undersökning. Övra Vannborga 1:1, Köpings socken, Öland. Nationella rapportprojektet 2008. Kalmar länsmuseum Rapport 2009:4.
- Pettersson, Kerstin: En gotländsk kvinnas dräkt. Kring ett textilfynd från vikingatiden, *Tor* vol. 12, 174-200, Uppsala 1968.
- Poole, R.G.: The Textile Inventory in the Old English Gerefá. *Review of English Studies*, 40 (1989), s. 469-48.
- Preisler, Anne. Et særpræget håndarbejdsredskab fra Slagelse. Om et »tenbl:ben«, fundet i Bredegade, i: Sorø Amts Museum. Fund, forskning og formidling. Jubilæumsskrift i anledning af museets 80-årige beståen den 25. juni 1996, red. Helge Torm et al. Sorø Amts Museum, s. 41-46.
- Reuterdaahl, Magnus: *Appendix till rapporten Vallgrav vid Hossmo kyrka Arkeologisk undersökning 2003 samt en fördjupad diskussion om Hossmo som plats under yngre järnåldern – tidig medeltid. Ny genomgång och fyndlista av fynd från undersökning av vallgrav inom fornlämningen Hossmo 157:1 vid Hossmo kyrka 2003 inför fyndregistrering 2011. Hossmo socken, Kalmar län, Småland*. 2011. Publiceret online https://kalmarlansmuseum.se/site/assets/files/12077/appendix_hossmo_kyrka.pdf
- Sjöbeck, Amanda. *The important craft. Textile tools and production in kv. Trädgårdsmästaren in Sigtuna*. Master thesis in Historical Archaeology. Department of Archaeology and Ancient History. Lund University 2014. Publiceret online (set 17/3 2020) <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4451732&fileId=4451744>

- Stoklund, Marie. Chronology and Typology of the Danish Runic Inscriptions, i: *Runes and their Secrets. Studies in runology*, 355-383, København: Museum Tusulanum Press 2006.
- SAOB = *Svenska akademiens ordbok*. 1898-. Utg. av Svenska Akademien. Lund.
SAOB online: <https://www.saob.se/>
- Watkins, Calvert. *The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots*. 2nd ed. edition, 2000.
- Wennerström, Ulrika, Veronica Palm og Martin Hansson: *Vallgrav vid Hossmo kyrka. Arkeologisk undersökning 2003 samt en fördjupad diskussion om Hossmo som plats under yngre järnålder – tidig medeltid. Hossmo socken, Kalmar län, Småland*. Arkeologisk rapport, Kalmar läns museum 2008.